

Praćenje provedbe Preporuke CM/Rec (2010)5 Odbora ministara/ministrica o mjerama suzbijanja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

Amina Dizdar

Sadržaj

Sarajevski otvoreni centar

www.soc.ba

www.lgbti.ba

Sarajevo, august, 2018.

ISSN 2303-6079

Sažetak	3
Preporuke državama članicama za prioritarno djelovanje	4
Uvod	11
Metodologija	12
1. Krivična djela počinjena iz mržnje i s mržnjom povezani incidenti	13
1.1. Govor mržnje	15
2. Sloboda udruživanja, izražavanja i mirnog okupljanja	17
3. Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života	19
4. Zapošljavanje	23
5. Obrazovanje	25
6. Zdravstvo	27
7. Stanovanje	29
8. Sport	31
9. Pravo na traženje azila	32
10. Nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava	34
11. Diskriminacija po više osnova	37
Rječnik LGBTI pojmova	38
O autorici	42
O Sarajevskom otvorenom centru	43
Spisak referenci	44

 SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR

ILGA
EUROPE

Edicija Human Rights Papers Sarajevskog otvorenog centra

Broj izdanja: 38

Naslov: Praćenje provedbe Preporuke CM/Rec (2010)5 Odbora ministara/ministrica o mjerama suzbijanja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

Autorica: Amina Dizdar

Urednica: Vladana Vasić

Lektura: Šejla Hukara

Prevod: Aida Spahić

Prelom i dizajn: Dina Vilić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira ILGA-EUROPE. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

Sažetak

Godina 2010. bila je ključna za LGBT zajednicu širom svijeta jer je tada Odbor ministara/ministrice Vijeća Evrope usvojio Preporuku o mjerama suzbijanja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ovaj važni dokument sadrži mjere koje države trebaju usvojiti da bi suzbijale diskriminaciju po ovim osnovama. One su u skladu s Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenim protokolima, a Bosna i Hercegovina (BiH) je potpisnica Konvencije, što znači da ih treba primjenjivati, iako sama Preporuka ne predstavlja obavezujući dokument.

Bosna i Hercegovina je 2012. godine, u okviru ILGA-Europe projekta, predstavila izvještaj pod nazivom "Praćenje provedbe Preporuke Vijeća Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu". To je bio prvi put da se naša država ozbiljno posvetila položaju LGBT zajednice u svim sferama života. Izvještaj je pokazao da se LGBT osobe u BiH štite samo Zakonom o zabrani diskriminacije BiH i propisanim krivičnim djelima počinjenim iz mržnje u Republici Srpskoj (RS) i Brčko distriktu (BD). Međutim, nisu održane nikakve obuke za nadležne institucije kako bi im se prenijelo odgovarajuće znanje o rješavanju problema s kojima se ova populacija suočava. Učešćem u prvom projektu praćenja, stekli smo neophodne informacije o tome koje bi aktivnosti trebalo poduzeti. Sarajevski otvoreni centar je intenzivirao saradnju s nadležnim institucijama i, zahvaljujući njihovom radu i radu drugih nevladinih i organizacija civilnog društva, BiH je usvojila izmjene i dopune postojećeg Zakona o zabrani diskriminacije, tako da on sada uključuje (adekvatno navedene) seksualnu orijentaciju i rodni identitet, kao i spolne karakteristike, kao osnove za zabranu diskriminacije. Zakon o ravnopravnosti spolova također garantira jednako postupanje prema svim osobama, bez obzira na njihov spol ili seksualnu orijentaciju.

Iako je zakonodavni okvir unaprijeđen u protekle tri godine, u našem društvu i dalje postoji diskriminacija, govor mržnje i nasilje prema LGBTI zajednici, što onemogućava LGBTI osobama da žive normalan život i uključuju se u sve vrste društvenih aktivnosti.

Preporuke državama članicama za prioritarno djelovanje

I Preporuke koje se odnose na krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje

1. Države članice trebaju osigurati učinkovite, brze i nepristrane istrage navodnih slučajeva krivičnih djela i drugih incidenata u kojima se seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve opravdano smatra motivom koji je potaknuo počinitelja ili počiniteljicu na to djelo; osim toga, države članice trebaju osigurati da se posebna pažnja obrati na istraživanje krivičnih djela i incidenata što su ih, navodno, počinile osobe koje predstavljaju tijela provođenja zakona ili druge osobe koje postupaju prema službenoj dužnosti, te da se oni koji su odgovorni za takva djela učinkovito privedu pravdi i, gdje je to potrebno, kazne, kako bi se izbjeglo nekažnjavanje takvih djela.
2. Države članice trebaju osigurati da se kod određivanja kazni pristrani motiv vezan uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet može uzeti kao otežavajuća okolnost.
3. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se žrtve i svjedoci krivičnih djela počinjenih iz mržnje zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta i drugih incidenata motiviranih mržnjom ohrabre za prijavljivanje takvih krivičnih djela i incidenata; u tu svrhu države članice trebaju poduzeti sve potrebne korake kako bi se osiguralo da strukture za provedbu zakona, uključujući pravosuđe, steknu potrebna znanja i vještine za prepoznavanje takvih krivičnih djela i incidenata, te pruže odgovarajuću pomoć i podršku žrtvama, svjedocima i svjedokinjama.
4. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se svim zatvorenicima i zatvorenicama ili osobama koje su na drugi način lišene slobode, uključujući lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe, osigurala sigurnost i dostojanstvo, te poduzeti posebne mjere zaštite protiv svakog fizičkog napada, silovanja ili drugih oblika seksualnog zlostavljanja, bez obzira na to jesu li takva djela počinili_e drugi zatvorenici i zatvorenice ili osoblje; također je potrebno poduzeti mjere kako bi se adekvatno zaštitio i uvažavao rodni identitet transrodnih osoba.
5. Države članice trebaju osigurati prikupljanje i analizu odgovarajućih podataka o najčešćim oblicima i prirodi diskriminacije i netolerantnosti zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, a posebno o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i incidentima motiviranim

mržnjom zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

6. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere za suzbijanje svih oblika izražavanja, uključujući medije i internet, koji se razumno mogu smatrati mogućim izvorom poticanja, širenja ili promoviranja mržnje ili drugih oblika diskriminacije lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba. Takav se "govor mržnje" treba zabraniti i javno osuditi svaki put kada se pojavi. Sve mjere trebaju poštivati temeljno pravo na slobodu izražavanja u skladu s članom 10. Konvencije i presudama Suda.
7. Države članice trebaju podići razinu svjesnosti u svim tijelima javne vlasti i javnim ustanovama na svim nivoima nadležnosti kako bi se njihovi predstavnici i predstavnice suzdržali od izjava, posebice u medijima, koje se opravdano mogu smatrati potvrdom takve mržnje ili diskriminacije.
8. Javni službenici i službenice i drugi državni predstavnici i predstavnice trebaju se poticati na promoviranje tolerantnosti i poštivanja ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba svaki put kada stupaju u dijalog s ključnim predstavnicima i predstavnicama civilnog društva, uključujući medije, sportske i političke organizacije te vjerske zajednice.

II Preporuke koje se odnose na slobodu udruživanja, izražavanja i mirnog okupljanja

9. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi u skladu s članom 10. Konvencije osigurale učinkovito uživanje prava na slobodno izražavanje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te u odnosu na slobodu primanja i širenja informacija o temama koje se bave seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom.
10. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou kako bi se osiguralo da se pravo na slobodno mirno okupljanje, sadržano u članu 11. Konvencije, može učinkovito uživati, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
11. Države članice trebaju osigurati da tijela za provođenje zakona poduzmu odgovarajuće mjere za zaštitu učesnika i učesnica u mirnim demonstracijama za ljudska prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba od svih pokušaja da im se nezakonito prekine ili spriječi učinkovito uživanje prava na slobodno izražavanje i mirno okupljanje.
12. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se spriječilo ograničavanje učinkovitog uživanja prava na slobodno izražavanje i mirno okupljanje koje je posljedica zloupotrebe pravnih i administrativnih odredbi, naprimjer zbog javnog zdravlja, javnog morala i javnog reda.

13. Potrebno je poticati tijela javne vlasti na svim nivoima da javno osuđuju, naročito u medijima, svako nezakonito ometanje prava pojedinaca i pojedinki ili grupa pojedinaca i pojedinki da koriste svoje pravo na slobodno izražavanje i mirno okupljanje, posebno kada se radi o ljudskim pravima lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba.

III Preporuke koje se odnose na pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

14. Države članice trebaju osigurati ukidanje svih diskriminacijskih zakona koji kriminaliziraju istospolni seksualni čin između dvije saglasne odrasle osobe, uključujući svaku razliku u utvrđivanju dobi za dobrovoljni pristanak na seks između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba; također je potrebno poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se odredbe krivičnog zakona koje zbog jezičkih formulacija mogu dovesti do diskriminacijske primjene ukinu, izmijene i dopune ili provode na način usklađen načelu nediskriminacije.
15. Države članice trebaju osigurati da se lični podaci o seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu ne prikupljaju, čuvaju ili na drugi način koriste u javnim institucijama, posebice ne unutar struktura za provođenje zakona, osim ako to nije nužno zbog posebnih, zakonitih i opravdanih razloga; potrebno je uništiti sve postojeće popise koji nisu u skladu s tim načelima.
16. Potrebno je redovno preispitivati osnovne preduvjete, uključujući promjene fizičke prirode, za zakonsko priznavanje promjene spola (tranzicije) kako bi se ukinuli svi uvredljivi zahtjevi.
17. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo punopravno zakonsko prepoznavanje tranzicije (promjene spola) osobe na svim životnim područjima, a posebno tako da se omogući promjena imena i spola u službenim dokumentima na brz, transparentan i dostupan način; države članice također trebaju osigurati, gdje je to potrebno, odgovarajuće priznavanje i promjene od strane nedržavnih aktera u odnosu na ključne dokumente, kao što su razne obrazovne i radne potvrde.
18. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se transrodnim osobama, nakon što je tranzicija (promjena spola) dovršena i zakonski prepoznata u skladu sa stavovima 20. i 21, učinkovito zagantiralo pravo da se vjenčaju s osobom spola suprotnog od njihovog promijenjenog spola.
19. Ako nacionalno zakonodavstvo nevjenčanim parovima daje prava i obaveze, države članice trebaju osigurati da se ona na nediskriminirajući način jednako primjenjuju na istospolne i heteroseksualne parove,

uključujući prava koja se odnose na penzije i stanarska prava.

20. Ako nacionalno zakonodavstvo priznaje registrirane istospolne zajednice, države članice trebaju težiti da se osigura da je njihov pravni status, te prava i obaveze, jednak onome koji imaju heteroseksualni parovi u sličnoj situaciji.
21. Ako nacionalno zakonodavstvo ne prepoznaje niti daje prava ili obaveze registriranim istospolnim zajednicama i nevjenčanim parovima, pozivaju se države članice da razmotre mogućnost da se istospolnim parovima omoguće sva pravna i druga sredstva, bez diskriminacije bilo koje vrste, uključujući diskriminaciju heteroseksualnih parova, kako bi mogli rješavati praktične probleme vezane za socijalnu stvarnost u kojoj žive.
22. Uzimajući u obzir da dobrobit djeteta treba biti osnovno polazište kod donošenja odluka o roditeljskoj odgovornosti ili starateljstvu nad djetetom, države članice trebaju zajamčiti da se takve odluke donose bez diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.
23. Uzimajući u obzir da dobrobit djeteta treba biti osnovno polazište kod donošenja odluka o usvajanju djeteta, države članice čije zakonodavstvo dozvoljava da pojedinci usvajaju djecu trebaju osigurati da se zakon primjenjuje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
24. Ako nacionalno zakonodavstvo dozvoljava potpomognutu umjetnu oplodnju ženama bez partnera, države članice trebaju težiti da se osigura pristup takvom liječenju bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

IV Preporuke koje se odnose na zapošljavanje

25. Države članice trebaju osigurati usvajanje i provedbu odgovarajućih mjera koje pružaju učinkovitu zaštitu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u zapošljavanju i odabiru profesije u javnom i privatnom sektoru. Ove mjere trebaju obuhvatati uvjete za pristup zapošljavanju i unapređivanju, otkaze, plaću i druge uvjete rada, uključujući sprečavanje, suzbijanje te kažnjavanje za uznemiravanje i druge oblike viktimizacije.
26. Posebnu pažnju treba posvetiti osiguravanju učinkovite zaštite prava na privatnost transrodnih osoba u kontekstu zapošljavanja, naročito u vezi s apliciranjem za posao, kako bi se izbjeglo bilo kakvo nepotrebno otkrivanje njihove rodne povijesti ili prijašnjeg imena poslodavcu ili poslodavki i drugim zaposlenicima i zaposlenicama.

V Preporuke koje se odnose na obrazovanje

27. Uzimajući u obzir primarno interes djeteta, države članice trebaju poduzeti potrebne zakonodavne i druge mjere usmjerene na obrazovne radnike i radnice, učenike i učenice, kako bi osigurale učinkovito uživanje prava na obrazovanje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ovo posebno uključuje očuvanje prava djece i mladih na obrazovanje u sigurnom okruženju, bez nasilja, zlostavljanja, socijalne isključenosti ili drugih oblika diskriminirajućeg i ponižavajućeg postupanja povezanog sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom.
28. Uzimajući u obzir primarno interes djeteta, potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere na svim nivoima s ciljem promoviranja međusobne tolerancije i poštivanja u školama, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Ovo uključuje pružanje objektivnih informacija, zaštitu i podršku, kako bi djeca i mladi mogli živjeti u skladu s vlastitom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Nadalje, države članice trebaju izraditi i provoditi ravnopravne i sigurne školske politike i akcijske planove, kako bi osigurale pristup primjerenom protudiskriminacijskom obrazovanju ili pomoćnim i obrazovnim pomagalima.

VI Preporuke koje se odnose na zdravstvo

29. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće zakonodavne i druge mjere kako bi osigurale učinkovito uživanje najvećeg zdravstvenog standarda, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta; posebice je prilikom izrade nacionalnog zdravstvenog plana važno uzeti u obzir specifične potrebe lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, uključujući mjere za prevenciju samoubistva, medicinska istraživanja, nastavne planove u zdravstvu, obrazovne obuke i materijale, te prilikom praćenja i ocjenjivanja kvalitete usluga zdravstvene zaštite.
30. Odgovarajuće mjere trebaju se poduzeti kako bi se osiguralo izbjegavanje klasifikacije homoseksualnosti kao bolesti, u skladu sa standardima Svjetske zdravstvene organizacije.
31. Države članice trebaju poduzeti potrebne mjere kako bi transrodnim osobama osigurale učinkovit pristup odgovarajućim uslugama za promjenu spola, uključujući psihološke, endokrinološke i hirurške usluge na području transrodne zdravstvene zaštite, a da ih se pritom ne izlaže nepotrebnim zahtjevima; nijedna osoba ne smije biti izložena postupku promjene spola bez njegovog ili njenog pristanka.
32. Države članice trebaju poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurale da sve odluke koje ograničavaju troškove što ih pokriva

zdravstveno osiguranje za postupak promjene spola budu u skladu sa zakonom, objektivne i razmjerne.

VII Preporuke koje se odnose na stanovanje

33. Treba osigurati adekvatno, učinkovito i ravnopravno stanovanje za sve osobe, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; cilj takvih mjera jeste osiguravanje zaštite protiv diskriminirajućih deložacija i osiguravanje jednakih prava za zadržavanje vlasništva nad zemljom ili imovinom.
34. Odgovarajuća pažnja treba se posvetiti riziku od beskućništva s kojim se susreću lezbejke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe, uključujući mlade osobe i djecu koja su posebno osjetljiva na socijalnu isključenost; s tim u vezi, potrebno je osigurati odgovarajuću socijalnu službu na temelju objektivne procjene potreba svakog pojedinca i pojedinke bez diskriminacije.

VIII Preporuke koje se odnose na sport

35. Homofobija, transfobija i diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u sportu su neprihvatljive, kao i rasizam i drugi oblici diskriminacije, te se protiv njih treba boriti.
36. Sportske aktivnosti i sadržaji trebaju biti otvoreni svima, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno je potrebno poduzeti učinkovite mjere kako bi se spriječilo, suzbijalo i kažnjavalo korištenje diskriminirajućih uvreda koje se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet za vrijeme i u vezi sa sportskim događajima.
37. Države članice trebaju poticati dijalog i podržavati sportska udruženja i navijačke klubove u razvijanju osvještavajućih aktivnosti u vezi s diskriminacijom lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u sportu, te u osuđivanju manifestacija netolerancije prema njima.

IX Preporuke koje se odnose na pravo na traženje azila

38. U slučajevima u kojima države članice imaju međunarodne obaveze na ovom području, potrebno je prepoznati da opravdan strah od proganjanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta može biti valjana osnova za odobravanje statusa izbjeglice i azila u skladu s nacionalnim zakonom.
39. Države članice trebaju osigurati da tražitelji i tražiteljice azila ne budu

poslani_e u zemlje u kojima im je ugrožen život ili sloboda ili su suočeni s rizikom od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

40. Tražitelji i tražiteljice azila moraju biti zaštićeni_e od bilo kakvih diskriminirajućih politika ili praksi na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno je potrebno poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se spriječio rizik od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalnu agresiju ili druge oblike uznemiravanja nad tražiteljima i tražiteljicama azila kojima je oduzeta sloboda, te im osigurati informacije relevantne za njihovu specifičnu situaciju.

X Preporuke koje se odnose na nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava

41. Države članice trebaju osigurati da nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava dobiju jasne ovlasti potrebne za rješavanje problema diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, a posebno bi trebale pripremiti preporuke zakona i politika i podizati javnu svijest; zatim, ukoliko je to predviđeno nacionalnim zakonom, ispitati pojedinačne pritužbe, kako u privatnom tako i u javnom sektoru, te poticati ili sudjelovati u sudskim postupcima.

XI Preporuke koje se odnose na diskriminaciju po više osnova

42. Države članice trebaju osigurati da zakonske odredbe u nacionalnom zakonu, koje zabranjuju ili sprečavaju diskriminaciju, također štite od diskriminacije na višestrukoj osnovi, uključujući i onu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava trebaju imati široke ovlasti koje im omogućavaju suočavanje s ovim spornim pitanjima.

Uvod

Preporukama se prepoznaje da je LGBTI zajednica stoljećima izlagana homofobiji, transfobiji i drugim oblicima diskriminacije i nasilja, a takvo stanje traje i danas u velikom broju zemalja. Zbog toga se preporuke odnose na niz mjera koje je potrebno poduzeti da bi se prevazišla diskriminacija, netrpeljivost i društvena isključenost. Države članice trebaju revidirati postojeće zakonodavstvo te prikupiti relevantne podatke kako bi mogle pratiti provedbu tih mjera i osigurati da žrtve diskriminacije i nasilja imaju pristup učinkovitim pravnim lijekovima.

Metodologija

Novi upitnik izrađen je na temelju verzije iz 2012. godine i sadrži grupe pitanja zasnovane na strukturi Preporuke. Sastavljen je od različitih dijelova, u skladu s nadležnostima ministarstava i institucija kojima je upućen. Dostavljen je na adrese sedamdeset (70) nadležnih institucija. Samo je dvadeset i sedam (27) njih dostavilo odgovore, što je nezadovoljavajući rezultat, ali je poboljšanje u odnosu na onaj iz 2012. godine (kada je primljen samo 21 odgovor od istog broja institucija). Nakon izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije, postojeće zakonodavstvo nije dalje revidirano niti su poduzete bilo kakve mjere suzbijanja ove vrste diskriminacije.

Prva primijenjena metoda podrazumijevala je prikupljanje odgovora na upitnik, a druga se odnosila na sakupljanje informacija i relevantnih podataka iz istraživanja koja su proveli Sarajevski otvoreni centar i druge organizacije civilnog društva, kao što su Rozi izvještaji za 2017. i 2018. godinu, godišnji izvještaji o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH, Brojevi koji ravnopravnost znače – istraživanje problema i potreba LGBTI osoba u BiH 2017. godine, koje je objavio Sarajevski otvoreni centar. Zaključci se temelje na svim prikupljenim informacijama iz ovih izvora.

Politički sistem: Složen politički sistem u Bosni i Hercegovini sam po sebi predstavlja prepreku jer se država sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), te jednog distrikta – Brčko distrikta (BD). Federacija je podijeljena na deset kantona, a Republika Srpska je centralizirana. Svaka od ovih strukturnih jedinica ima vlastiti ustav, osim Brčko distrikta koji ima statut. Svaki nivo, entitetski, kantonalni i nivo distrikta, ima svoje zakone i institucije. Stoga provedba Preporuke zavisi od ministarstava i institucija na državnom, entitetskom, kantonalnom i na nivou distrikta, zbog čega je cjelokupni proces donošenja odluka sporiji nego u susjednim zemljama.

Međutim, naša država je, uprkos svojoj kompleksnosti, usvojila Zakon o zabrani diskriminacije koji propisuje seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao osnove diskriminacije, što je slučaj i sa krivičnim zakonima RS-a i FBiH i sa Zakonom o sportu u BiH, dok je u nekim drugim zakonima, poput Zakona o radu, propisana samo seksualna orijentacija kao osnova za zabranu diskriminacije. Pred nama je još mnogo posla, posebno u smislu provedbe ovih zakona i izmjene postojećih. Također je neophodno da zakonodavstvo bude inkluzivnije za interpolne osobe jer su njihova prava ostala u sjeni u poređenju s pravima LGBT osoba. Zakon o zabrani diskriminacije je jedini koji navodi spolne karakteristike kao osnovu za zabranu diskriminacije, a svi drugi trebaju biti usklađeni s njim.

1. Krivična djela počinjena iz mržnje i s mržnjom povezani incidenti

Države članice trebaju osigurati učinkovite, brze i nepristrane istrage navodnih slučajeva krivičnih djela i drugih incidenata u kojima se seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve opravdano smatra motivom koji je potaknuo počinitelja ili počiniteljicu na to djelo; osim toga, države članice trebaju osigurati da se posebna pažnja obrati na istraživanje krivičnih djela i incidenata što su ih, navodno, počinile osobe koje predstavljaju tijela provođenja zakona ili druge osobe koje postupaju prema službenoj dužnosti, te da se oni koji su odgovorni za takva djela učinkovito privedu pravdi i, gdje je to potrebno, kazne, kako bi se izbjeglo nekažnjavanje takvih djela.

U pravnom sistemu BiH krivična djela počinjena iz mržnje različito su regulirana u dva entiteta (RS i FBiH) i u BD. Pozivanje na nasilje i mržnju, usmjereno prema određenoj grupi ljudi, što uključuje i gejeve, lezbejke, biseksualne i transrodne osobe, smatra se krivičnim djelom propisanim Krivičnim zakonom RS-a,¹ čime je ova upravna jedinica postala prva koja garantira zaštitu LGBT osobama na ovaj način. Krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta predviđaju se kazne za pozivanje na mržnju i nasilje, ali samo na nacionalnim, etničkim i vjerskim osnovama, čime je onemogućeno sprečavanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBT osobama u samom korijenu.

Prema odgovoru Ministarstva za pravosuđe, upravu i radne odnose Bosansko-podrinjskog kantona, jedinog ministarstva ovog profila koje nam je dostavilo odgovore na upitnik, nije rađeno revidiranje postojećeg zakonodavstva u smislu uključivanja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Međutim, 2016. godine usvojene su izmjene i dopune Krivičnog zakona FBiH² koje obuhvataju i krivično djelo iz mržnje, definirano kao svako krivično djelo učinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog porijekla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Drugi zakoni i mjere za prikupljanje podataka o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta nisu usvajane ni provođene, niti postoje

¹ Krivični zakon RS-a, član 359, stav 1: *Ko putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učini dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.*

² Krivični zakon FBiH, član 2, stav 11: *Krivično djelo iz mržnje je svako krivično djelo učinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog porijekla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela učinjenog iz mržnje.*

bilo kakvi nacionalni akcioni planovi ili interresorne radne grupe za provedbu Preporuke. Na pitanje o učinkovitim pravnim lijekovima za žrtve diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta dali su odgovor “djelimično”, što znači da postoje mjere i zakoni koji su usvojeni, ali njihova provedba nije učinkovita. Dobili smo odgovore od devet ministarstava unutrašnjih poslova, koji su bili manje-više uopćeni, na primjer: *Primjenjujemo standardne mjere za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koje su zagarantirane ustavom, zakonima i drugim općim dokumentima. U nekim kantonima imali su priliku učestvovati u obukama za podizanje svijesti i senzibiliziranje policijskih službenika_ca. Sarajevski otvoreni centar proveo je Train the Trainer program za policijske službenike_ce u svakom kantonalnom ministarstvu, što znači da će obučeni_e službenici_ce dalje obučavati svoje kolege_ice u oblasti odgovarajućeg procesuiranja krivičnih djela počinjenih iz mržnje u sklopu njihove permanentne obuke.*³ Obuke je organizirao Sarajevski otvoreni centar uz finansijsku podršku Misije OSCE-a u BiH. U Posavskom kantonu ministarstvo je navelo da nije imalo prijavljenih slučajeva nasilja prema LGBT osobama, te da tu uopće nema LGBT zajednice. Razlog za ovakvo stanje je najvjerojatnije nedostatak povjerenja LGBT osoba u pravni sistem, tako da ne prijavljuju slučajeve nasilja i diskriminacije jer se radi o maloj sredini, pa riskiraju da za njih sazna cijela zajednica. Prema istraživanju koje je proveo Sarajevski otvoreni centar, samo 12,6 posto ispitanika_ca ima povjerenja u policiju, a 14,5 posto u pravosuđe. Glavni razlog za nepovjerenje je moguća homofobija/transfobija policijskih službenika_ca (82,6 posto ispitanika_ca) i pravosudnih radnika (75,5 posto ispitanika_ca).⁴ Nema dovoljno aktivnosti u smislu provođenja istraga povezanih s krivičnim djelima i drugim incidentima zasnovanim na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu. Seksualna orijentacija i rodni identitet ne uzimaju se u obzir kao motivi za krivično djelo, tako da nadležna ministarstva i policija ne vode zasebnu evidenciju krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Sarajevski otvoreni centar proveo je istraživanje s ciljem da se utvrdi broj predmeta koji su uključivali krivična djela počinjena iz mržnje po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Prema informacijama koje smo dobili, većina sudova se još uvijek nije suočila s takvim predmetima. Od 33 ispitanika_ce, samo je osam predmeta završilo na sudu, od kojih jedan još uvijek traje, što potvrđuje neefikasnost institucija u zaštiti LGBT osoba od nasilja. Ali je važno spomenuti da su ishodi predmeta koji su završili na sudu visoko zadovoljavajući: pet od sedam procesuiranih okončano je kaznom za počinitelje nasilja. Tako da je glavni problem doći do suda, a kada se to desi

³ Rozi izvještaj 2017 – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

⁴ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

gotovo je zagantiran pozitivan ishod.⁵

Sarajevski otvoreni centar je 2017. godine zabilježio 83 slučaja govora mržnje i poticanja na mržnju i nasilje, te 31 slučaj krivičnih djela i incidenata motiviranih predrasudama po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Posebno je zabrinjavajuće sve prisutnije nasilje u porodici i vršnjačko nasilje nad LGBT osobama. Od 31 slučaja, u 11 se radilo o nasilju u porodici. Počinitelji su u svim slučajevima bili roditelji ili drugi članovi porodice. Zabilježeno je osam slučajeva homofobnog i transfobnog vršnjačkog nasilja u 2017. godini. Ovo su stalni problemi u našem sistemu i dešavaju se među najmlađom populacijom, tako da je potrebna brza i djelotvorna intervencija u obliku programa, edukacija, obuka i nastavnog plana i programa koji bi trebali biti LGBT inkluzivni.⁶

1.1. Govor mržnje

Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere za suzbijanje svih oblika izražavanja, uključujući medije i internet, koji se razumno mogu smatrati mogućim izvorom poticanja, širenja ili promoviranja mržnje ili drugih oblika diskriminacije lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba. Takav se 'govor mržnje' treba zabraniti i javno osuditi svaki put kada se pojavi. Sve mjere trebaju poštivati temeljno pravo na slobodu izražavanja u skladu s članom 10. Konvencije i presudama Suda.

Mjere za suzbijanje svih oblika "govora mržnje" protiv lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba djelimično su poduzete, ali nismo dobili konkretne primjere provedbe u praksi. Krivičnim zakonom RS-a⁷ sankcionira se pozivanje na mržnju, govor mržnje i nasilje nad LGBT osobama. Krivičnim zakonima FBiH i BD-a kriminalizira se pozivanje na mržnju, govor mržnje i nasilje, ali samo na osnovu nacionalne, etničke ili vjerske pripadnosti. Sva tri krivična zakona prepoznaju krivično djelo počinjeno iz mržnje i pružaju zaštitu LGBT osobama.

Sarajevski otvoreni centar pokušao je nedostatke uočene tokom prvog projekta prevazići tako što je organizirao obuke na temu diskriminacije i krivičnih djela počinjenih iz mržnje protiv LGBT osoba za sudije_tkinje i tužitelje_ice. Obuke je finansirala Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, a pohađalo ih je

5 Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

6 Rozi izvještaj 2018 – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

7 Krivični zakon RS-a, član 359, stav 1: *Ko putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učini dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.*

43 predstavnika_ca pravosuđa. Za 20 policijskih službenika_ca organizirana je dvodnevna obuka. Obuke za policijske službenike_ce održavaju se od 2013. godine i uključuju i *Train the Trainer* program u okviru kojeg policijski službenici_ce obučavaju svoje kolege_ice o zločinima počinjenim iz mržnje i nasilju nad LGBT osobama. To je bio prvi put da je pravosudna institucija organizirala obuku za tako veliki broj zaposlenika_ca. Kao rezultat, imenovana je kontakt-osoba za žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBTI osobama, kantonalna tužiteljica u Kantonu Sarajevo, što znači da se svaka LGBTI osoba koja je bila žrtva krivičnog djela počinjenog iz mržnje može direktno obratiti tužilaštvu i prijaviti incident.⁸

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Usvojiti izmjene i dopune krivičnih zakona u FBiH i BD-u, kojima će se uključiti seksualna orijentacija i rodni identitet kao osnove za pozivanje na mržnju i nasilje; uvesti spolne karakteristike u sva tri krivična zakona.
2. Uvesti obavezne obuke za sudije_tkinje, tužitelje_ice, policijske službenike_ce i državne službenike_ce da bi se informirali_e o diskriminaciji, krivičnim djelima iz mržnje i podsticanju na mržnju i nasilje protiv LGBTI osoba.
3. Razviti jedinstven sistem za praćenje krivičnih djela iz mržnje prema LGBTI osobama, koji bi predstavljao specifičan registar za prikupljanje podataka o krivičnim djelima koja su motivirana mržnjom prema LGBTI osobama.
4. Uvesti LGBTI inkluzivne modele u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, kao i u permanentne obuke i specijalističke programe za policijske službenike_ce i u ispite za državnu službu.
5. Izraditi program za borbu protiv vršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama, kao i programe kojima se promovira tolerancija i stvara inkluzivan obrazovni sistem. Prijeko je potrebno prepoznati potrebu rješavanja problema fobičnog zlostavljanja LGBTI osoba.
6. Provoditi obuke za nastavnike_ce i univerzitetske profesore_ice da budu senzibilizirani_e za rad s LGBTI osobama; informirati ih o tome šta predstavlja govor mržnje protiv LGBTI osoba i kako ga spriječiti.
7. Izmijeniti postojeći pravni okvir, posebno Porodični zakon i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici – uvesti seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike kao osnove za zabranu diskriminacije.

⁸ Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

2. Sloboda udruživanja, izražavanja i mirnog okupljanja

Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi u skladu s članom 10. Konvencije osigurale učinkovito uživanje prava na slobodno izražavanje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebice je neophodno spriječiti i ukloniti diskriminatorne administrativne procedure, koje podrazumijevaju pretjerane formalnosti za registraciju i praktično funkcioniranje udruženja; potrebno je poduzeti i mjere kako bi se spriječila zloupotreba pravnih i administrativnih odredbi, poput onih koje se odnose na ograničenja zbog javnog zdravlja, javnog morala i javnog reda.

Sloboda okupljanja je pravo zagantirano Ustavom BiH, u skladu s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama,⁹ entitetskim ustavima i Statutom BD-a, kantonalnim ustavima¹⁰ i zakonima,¹¹ kao i međunarodnim dokumentima koje je BiH potpisala i ratificirala i koji imaju pravnu snagu ustava u našem pravnom sistemu. Ovim dokumentima jamči se sloboda okupljanja za sve građane_ke BiH, a ona se može ograničiti jedino ako se dokaže da će nanijeti štetu društvu ili imovini. Međutim, u praksi se ovo ustavno pravo ograničava češće nego što bi trebalo. Kada je riječ o LGBTI organizacijama, predvodnicama aktivizma i zagovaranja za ljudska prava LGBTI osoba, često se čini da je sloboda okupljanja privilegija koju treba zaslužiti, a ne ustavno pravo. Moraju se izboriti s velikim brojem zakonskih formalnosti da bi se registrirale i održale svoj rad, a nikada nijedna nije dobila finansiranje od države. Tokom 2017. i u prvoj polovini 2018. godine u više navrata došlo je do kršenja slobode okupljanja u Kantonu Sarajevo. **Kao primjer takve situacije možemo navesti sljedeći slučaj:** Sarajevski otvoreni centar je 30. marta 2017. prijavio Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo održavanje protestnog marša za 13. maj, povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije. Dana 11. aprila zatražena je saglasnost i od Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo. Rok za traženje ove saglasnosti prema zakonu iznosi 15 dana prije održavanja događaja. Kako nije dobio zvanični odgovor od Ministarstva, Sarajevski otvoreni centar je otkazao marš 48 sati pred sami događaj. Rješenje Ministarstva saobraćaja stiglo je pet sati nakon press-konferencije, na kojoj je Sarajevski otvoreni

⁹ Ustav BiH, član 11, stav 2: *Prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.*

¹⁰ Ustav Kantona Sarajevo, član 7, stav 1: *Na području Kantona obezbjeđuje se puna zaštita ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i Ustavom Federacije, kao i u instrumentima datim u Aneksu Ustava Federacije.*

¹¹ Ustav Tuzlanskog kantona, član 7: *U ostvarivanju svojih nadležnosti, Kanton osigurava i provodi sve mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i njegovim aneksima, Ustavom Federacije i njegovim Aneksom i ovim ustavom, vodeći računa o jednakopravnosti svih naroda i gradana u Kantonu, općinama i gradovima.*

centar javnost upoznao s otkazivanjem marša zbog administrativne šutnje Ministarstva saobraćaja. Aktivisti_kinje Sarajevskog otvorenog centra podnijeli_e su Kantonalnom sudu u Sarajevu tužbu zbog kršenja prava na slobodu okupljanja.¹² Dobijena je i potvrda ombudsmena da se desilo kršenje prava na slobodu okupljanja, te je izdata i preporuka, gdje su predstavljeni koraci koje trebaju poduzeti Parlament FBiH, Ministarstvo saobraćaja i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Institucija je zatražila od Parlamenta da dopuni Zakon o cestama i propiše poseban rok za davanje odobrenja za održavanje “sportskih priredbi i drugih manifestacija na javnim cestama”. Ministarstvo treba postupati s dužnom pažnjom u svim slučajevima u kojima se traži odobrenje za održavanje ovakvih manifestacija, a posebno kada to traže LGBTI organizacije. Ono ne treba sprečavati podnositelje_ice takvih zahtjeva da ostvaruju pravo na slobodno okupljanje tako što na njih ne odgovori. Relevantna ministarstva trebaju poduzeti sve potrebne korake da LGBTI osobama osiguraju odgovarajuću zaštitu od nasilja, odnosno da nastave podizati svijest o radu s LGBTI populacijom.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Usvojiti zakon na nivou FBiH kojim bi se na jedinstven način propisalo javno okupljanje za sve kantone s ciljem postizanja ravnopravnog uživanja prava na cjelokupnoj teritoriji BiH. Zakon treba propisati jasnu obavezu organa vlasti da garantiraju jednako postupanje prema svakoj osobi i organizaciji po pitanju održavanja javnih okupljanja, pod uvjetom da su ona mirna. Ograničavanje slobode okupljanja treba biti moguće samo u određenom broju slučajeva koji su u Zakonu izričito navedeni, a Zakon treba predvidjeti da samo ona tijela koja su nadležna za unutrašnje poslove trebaju biti obaviještena o planiranju javnog okupljanja, bez namećanja obaveze organizatorima da prolaze kroz bespotrebne administrativne procedure u drugim institucijama.
2. Ukinuti odredbe u svakom zakonu kojima se zahtijeva od organizatora da dobiju dozvolu od relevantnih saobraćajnih organa ukoliko okupljanje zahvata površinu puta. To znači da bi zakon trebao propisati da je samo jedan organ nadležan za donošenje odluke.

¹² Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

3. Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života

Države članice trebaju osigurati ukidanje svih diskriminacijskih zakona koji kriminaliziraju istospolni seksualni čin između dvije saglasne odrasle osobe, uključujući svaku razliku u utvrđivanju dobi za dobrovoljni pristanak na seks između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba; također je potrebno poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se odredbe krivičnog zakona koje zbog jezičkih formulacija mogu dovesti do diskriminacijske primjene ukinu, izmijene i dopune ili provode na način usklađen načelu nediskriminacije.

Prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, svaka osoba ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života (član 8), a javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti ili ekonomske dobrobiti zemlje. Kako je BiH jedna od brojnih potpisnica ove konvencije od međunarodnog značaja, koja također čini dio našeg ustava, ona se treba provoditi kao dokument koji ima pravnu snagu ustava. Međutim, nijedan porodični zakon (državni nivo, entiteti, BD, kantoni) ne normira odnose istospolnih parova. Sarajevski otvoreni centar je proveo istraživanje u kojem je preko dvije trećine ispitanika_reklo da bi stupili_e u istospolno partnerstvo kada bi to bilo moguće, što znači da nemogućnost registriranja istospolne životne zajednice predstavlja važan problem.¹³ Tračak nade dala je presuda općinskog suda u jednom od kantona FBiH, gdje je sudija okarakterizirao istospolnu vezu kao zajednicu života dvije osobe čije je svrha zajednički život. Ovo je, po saznanju Sarajevskog otvorenog centra, prvi put da jedan sud u BiH na ovaj način istospolnu vezu klasificira kao zajednicu života dvije osobe.¹⁴

Dom naroda FBiH je 6. maja 2018. godine usvojio prijedlog Zakona o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom, kojim se propisuje pravo da parovi u braku ili vanbračnoj zajednici neplodnost liječe o trošku zdravstvenog osiguranja.¹⁵ Ovo je prvi zakon ove vrste, ali se odnosi samo na parove, što znači da njime nije dato pravo na reproduktivno liječenje ženama bez partnera_ice, bilo da su lezbejke ili heteroseksualne. Kako je Porodičnim zakonom brak definiran kao životna zajednica muškarca i žene, ova odredba isključuje istospolne parove. Spomenuti zakon je nedavno usvojen, ali treba proći kroz određenu političku proceduru, a Sarajevski otvoreni

¹³ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

¹⁴ Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

¹⁵ Zakon o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom, član 29, stav 1: *Pravo na liječenje biomedicinski potpomognutom oplodnjom na teret sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja, u pravilu, ima žena do navršene 42. godine života, koja je u braku, odnosno vanbračnoj zajednici, i to: a) tri pokušaja intrauterine inseminacije, b) pet pokušaja vanjtelesne oplodnje, uz obavezu da dva pokušaja budu u prirodnom ciklusu.*

centar je zagovarao njegovo usvajanje preko godinu dana.¹⁶ Možemo se samo nadati da će nadležne institucije poduzeti sve neophodne mjere da se on provede. Naravno, naše zagovaranje se ovdje ne završava, ali usvajanje zakona predstavlja dobru početnu tačku da se nastavimo zalagati za proširenje prava koje zakon garantira.

U sferi usvajanja djece ne primjenjuju se ista ograničenja, tako da osoba bez partnera_ice može u teoriji usvojiti dijete primjenom instituta nepotpunog usvojenja (Porodični zakon predviđa potpuno i nepotpuno usvojenje: u prvom slučaju dijete se smatra krvnim srodnikom i raskidaju se sve veze s biološkim srodnicima, dok u slučaju nepotpunog usvojenja dijete i dalje ima ista prava i dužnosti prema biološkim srodnicima). Međutim, procedure su preduge, a proceduralne formalnosti otežavaju parovima i osobama bez partnera_ice da se na to odluče.

Kada govorimo o transrodnim osobama, one mogu promijeniti oznaku spola u ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj tek nakon izvršene potpune medicinske prilagodbe spola, što znači da moraju proći psihološku evaluaciju, hormonalnu terapiju i niz hirurških zahvata, kao što je genitalna rekonstrukcija, rekonstrukcija grudi i histerektomija. Nakon medicinskog zahvata, ministarstvo unutrašnjih poslova poništava stari jedinstveni matični broj i izdaje novi na osnovu kojeg osoba može promijeniti ostale dokumente. Da situacija bude gora, transrodne osobe moraju ići u inostranstvo da prime endokrinološku terapiju i da se podvrgnu hirurškim procedurama pošto one nisu dostupne u Bosni i Hercegovini, niti ih pokriva zdravstveno osiguranje. Ovakvom praksom transrodne osobe se diskriminiraju jer se zakonsko priznavanje spola ne zasniva na samoodređenju. Stoga se od njih zahtijeva da ispunjavaju invazivne zahtjeve. Prisiljene su otkrivati lične podatke, te stalno nositi medicinsku dokumentaciju sa sobom kako bi izbjegle administrativne probleme, što ih čini veoma izloženim diskriminaciji i nasilju.

Sarajevski otvoreni centar je 2017. godine proveo istraživanje potreba LGBTI osoba. Ono je pokazalo da oko 61 posto transrodnih osoba koje su učestvovala u istraživanju planira djelimično ili potpuno promijeniti spol, dok 22,2 posto njih još uvijek nije donijelo odluku.¹⁷ Od onih koji žele promijeniti spol, četiri (22,2 posto) osobe su već u procesu tranzicije, što znači da su započele medicinski postupak promjene spola, dok bi njih sedam (38,9 posto) željelo otpočeti tranziciju. Iako odluka o prilagodbi spola još uvijek podrazumijeva da ispitanici_e u potpunosti sami_e snose sve troškove tretmana, većina ih to planira učiniti jer taj čin smatraju iznimno značajnim korakom u izgradnji vlastitog identiteta. Dvije trećine ispitanika_ca bi

¹⁶ <http://soc.ba/en/the-draft-law-on-infertility-treatment-with-bio-medically-assisted-fertilization-in-the-federation-bih-established-improvements-needed/>

¹⁷ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

zamijenilo oznaku spola u ličnim dokumentima i prije završetka tranzicije ukoliko bi takva mogućnost postojala, jer bi takva promjena smanjila potrebu za obrazlaganjem rodnog identiteta. Također, dvije trećine ispitanika_ ca ovog istraživanja smatraju da bi zakonski trebalo uvesti treću kategoriju spola, pored binarno muškog i ženskog. Na taj način bi se osigurala formalna oznaka spola za nebinarne trans osobe koje svoj rod ne doživljavaju u okvirima postojećih rodnih kategorija.¹⁸

Interspolne osobe predstavljaju izuzetno ranjivu društvenu grupu, a informacija o njima nema, niti postoje podaci o kršenjima njihovih ljudskih prava. Posebni izvjestitelj za torturu kritizirao je prakse država, nazivajući ih okrutnim, nehumanim i degradirajućim. Pozvao je države da ukinu sve zakone kojima se dozvoljavaju intruzivni i nepovratni tretmani, uključujući i operacije prisilne normalizacije spola, nedobrovoljnu sterilizaciju, neetičko eksperimentiranje, medicinsko pokazivanje, “reparativne terapije” i “terapije konverzije”, kada se provode bez slobodnog i informiranog pristanka dotične osobe.¹⁹ Bez obzira na ove preporuke i činjenicu da takvi zahvati mogu prouzrokovati stalnu i nepovratnu neplodnost i ozbiljne mentalne patnje, interspolne osobe u BiH se i dalje podvrgavaju ovim tretmanima. Pojmovi kao što su *hermafroditizam* i *pseudohermafroditizam* i dalje se koriste u literaturi, školskim udžbenicima i među medicinskim radnicima, iako su netačni, naučno neutemeljeni i stigmatizirajući za interspolne osobe. Podaci koje je Sarajevski otvoreni centar prikupio 2016. godine pokazali su da se rodi jedna interspolna osoba na 2.000 novorođenčadi. Kontaktirano je 27 zdravstvenih ustanova tokom istraživanja, a samo sedam je poslalo odgovore. Četiri ustanove su potvrdile da su imale slučajeve interspolnih novorođenčadi. Jedna je navela kako je uobičajena praksa da se roditelji i djeca upućuju u Beograd u dječiju kliniku Tiršova i Institut za majku i dijete.²⁰ Nema podataka o tome da li se roditeljima pruža odgovarajuće psihološko i medicinsko savjetovanje, te da li imaju neophodne informacije koje se temelje na ljudskim pravima i koje su im potrebne da bi donijeli odluku u interesu djeteta. Sarajevski otvoreni centar organizirao je obuke za Tužilaštvo Kantona Sarajevo, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice i za institucije ministarstva: Gerontološki centar, Centar za socijalni rad, Psihijatrijsku bolnicu Jagomir, Disciplinski centar za maloljetnike, Terapijsku zajednicu Kampus i Porodično savjetovalište. Interspolne osobe su i dalje nevidljiva kategorija i teško je pronaći osobu koja je spremna suočiti se s ovim problemima.²¹

18 Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

19 Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez; February 2013.

20 Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

21 Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Usvojiti i provesti zakone na svim nivoima vlasti kojima bi se prepoznale istospolne životne zajednice i definirala prava i obaveze zajedničkog života istospolnih zajednica.
2. Usvojiti Zakon o liječenju neplodnosti medicinski potpomognutom oplodnjom kojim bi se osiguralo da žene bez partnera_ica i lezbejski parovi imaju pristup reproduktivnom liječenju.
3. Usvojiti i provesti zakon na državnom nivou kojim bi se pojasnio koncept *promjene spola* i propisala dostupnost procedure promjene spola transrodnim osobama na temelju njihovog samoodređenja.
4. Ukinuti odredbe kojima se promjena oznake spola u dokumentima uslovljava potpunom medicinskom tranzicijom i tako osigurati da je zakonsko priznavanje spola trans osobama dostupno na temelju njihovog samoodređenja.
5. Usvojiti i provesti zakone na svim nivoima vlasti kojima bi se uvela obaveza fondova zdravstvenog osiguranja da pokrivaju troškove medicinskih zahvata promjene spola i definirala obaveza zdravstvenih ustanova da formiraju timove obučениh profesionalaca koji bi mogli ove zahvate obavljati u Bosni i Hercegovini.
6. Animirati zdravstvene ustanove da sarađuju i razmjenjuju relevantne informacije sa civilnim društvom, te time podižu svijest o interspolnim osobama; ukinuti upotrebu zastarjelih pojmova poput *hermafrodit* i *pseudohermafrodit*.
7. Osigurati da su informacije o interspolnoj novorođenčadi dostupne i zabraniti bespotrebne hirurške zahvate koji se poduzimaju bez punog pristanka interspolne osobe.
8. Kontinuirana uključenost organa vlasti i drugih javnih tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmen).

4. Zapošljavanje

Države članice trebaju osigurati usvajanje i provedbu odgovarajućih mjera koje pružaju učinkovitu zaštitu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u zapošljavanju i odabiru profesije u javnom i privatnom sektoru. Ove mjere trebaju obuhvatati uvjete za pristup zapošljavanju i unapređivanju, otkaze, plaću i druge uvjete rada, uključujući sprečavanje, suzbijanje te kažnjavanje za uznemiravanje i druge oblike viktimizacije. Posebnu pažnju treba posvetiti osiguravanju učinkovite zaštite prava na privatnost transrodnih osoba u kontekstu zapošljavanja, posebno u vezi s apliciranjem za posao, kako bi se izbjeglo bilo kakvo nepotrebno otkrivanje njihove rodne povijesti ili prijašnjeg imena poslodavcu ili poslodavki i drugim zaposlenicima i zaposlenicama.

Zakoni o radu FBiH²² i Brčko distrikta (član 4, stav 1) zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ali rodni identitet i spolne karakteristike nisu uključene kao zabranjene osnove. Zakon o radu RS-a u članu 19. navodi osnove za zabranu diskriminacije u oblasti zapošljavanja, ali one ne uključuju seksualnu orijentaciju, spolne karakteristike i rodni identitet. Zakon o zabrani diskriminacije²³ propisuje obavezu države da uskladi sve svoje zakone s njim.²⁴ Njime i zakonima o radu na entitetskom i kantonalnom nivou zabranjuje se i direktna i indirektna diskriminacija, a teret dokazivanja pada na osobu koja je navodno počinila diskriminaciju. Ovim zakonima garantira se jednako postupanje prema LGBTI osobama u zapošljavanju u privatnom i javnom sektoru. Dobili smo četiri odgovora od nadležnih ministarstava i tri (Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Zapadnohercegovačkog kantona, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo rada, zdravstva, socijalne skrbi i prognanih Kantona 10) su potvrdila ove odredbe, ali su se osvrnula samo na zabranu diskriminacije općenito. Uprkos zabrani diskriminacije, LGBTI osobe često su podvrgnute

²² Zakon o radu FBiH, član 8, stav 1: *Zabranjena je diskriminacija radnika kao i lica koje traži zaposlenje, s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, porodične obaveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo lično svojstvo.*

²³ Zakon o zabrani diskriminacije, član 2, stav 1: *Diskriminacijom će se, u smislu ovog zakona, smatrati svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogućí ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.*

²⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, član 24, stav 1: *U slučaju neusaglašenosti drugih zakona s ovim zakonom u postupcima po ovom zakonu, primjenjivat će se ovaj zakon; stav 2: Svi zakoni i opći propisi bit će usaglašeni s odredbama ovog zakona u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog zakona; stav 4: Sva javna tijela te ostale pravne osobe dužni su da u svoje opće pravne akte, ili kroz posebne pravne akte, reguliraju načela i principe jednakog postupanja, te da osiguraju učinkovite interne procedure zaštite od diskriminacije.*

diskriminaciji u zapošljavanju, što potvrđuje i istraživanje koje je proveo National Democratic Institute 2015. godine: 36 posto ispitanih LGBT osoba navelo je da su doživjele neku vrstu diskriminacije na radnom mjestu, dok je 30 posto opće populacije izjavilo da bi prekinuli svaku komunikaciju s kolegom_icom kada bi saznali da su drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.²⁵ Iako postojeće zakonodavstvo garantira ravnopravnost svakoj osobi, bez obzira na seksualnu orijentaciju, stvarnost je mnogo drugačija. LGBT osobe su i dalje stigmatizirane i njihova seksualna orijentacija i rodni identitet negativno utječu na ekonomske aspekte njihovog života.²⁶

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Uključiti rodni identitet kao jednu od osnova za zabranu diskriminacije u postojećim zakonima o radu.
2. Organizirati obavezne obuke za ministarstva rada, predstavnike_ce sindikata i udruženja poslodavaca da bi se podigla svijest o problemima s kojima se LGBTI osobe suočavaju u ovoj oblasti.
3. Provesti dodatna istraživanja kako bi se ova oblast detaljnije ispitala jer postoje različiti zaključci u različitim istraživanjima.
4. Poduzeti konkretne korake da se osigura bolja provedba postojećih odredbi.

²⁵ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

²⁶ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

5. Obrazovanje

Uzimajući u obzir primarno interes djeteta, države članice trebaju poduzeti potrebne zakonodavne i druge mjere usmjerene na obrazovne radnike i radnice, učenike i učenicke, kako bi osigurale učinkovito uživanje prava na obrazovanje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ovo posebno uključuje očuvanje prava djece i mladih na obrazovanje u sigurnom okruženju, bez nasilja, zlostavljanja, socijalne isključenosti ili drugih oblika diskriminirajućeg i ponižavajućeg postupanja povezanog sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom.

Uzimajući u obzir primarno interes djeteta, potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere na svim nivoima s ciljem promoviranja međusobne tolerancije i poštivanja u školama, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Ovo uključuje pružanje objektivnih informacija, zaštitu i podršku, kako bi djeca i mladi mogli živjeti u skladu s vlastitom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Nadalje, države članice trebaju izraditi i provoditi ravnopravne i sigurne školske politike i akcijske planove, kako bi osigurale pristup primjerenom protudiskriminacijskom obrazovanju ili pomoćnim i obrazovnim pomaćalima. Te mjere trebaju uzeti u obzir prava roditelja u vezi obrazovanja svoje djece.

Antidiskriminacijsko zakonodavstvo konkretno zabranjuje diskriminaciju na osnovama seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svim sferama života, što uključuje i obrazovanje.²⁷ Nijednoj osobi ne smije se uskratiti pravo obrazovanje po bilo kojoj osnovi. Ali kada ne postoji jedinstven zakon na državnom nivou, veća je mogućnost da dođe do diskriminacije. Srednje i visoko obrazovanje u BiH je podijeljeno: RS ima vlastiti obrazovni sistem, kao i BD, a FBiH ima deset sistema u kojima se primjenjuju zakoni što se usvajaju i provode različito u svakom kantonu. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ali ne obuhvata rodni identitet. Ista odredba sadržana je i u zakonima o visokom obrazovanju Zeničko-dobojskog, Bosansko-podrinjskog i Tuzlanskog kantona, dok zakoni o visokom obrazovanju u preostalim pet kantona ne spominju ni seksualnu orijentaciju ni rodni identitet kao osnove za zabranu diskriminacije. Većina slučajeva diskriminacije dešava se u obrazovnim ustanovama (do 41,2 posto u školama i 19,1 posto na univerzitetima), nakon čega se navode uslužni objekti/radnje sa 34,6 posto.²⁸ U

²⁷ Zakon o zabrani diskriminacije, član 2, stav 2: *Zabranjena diskriminacija primjenjuje se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.*

²⁸ Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

2017. godini zabilježeno je osam slučajeva homofobnog (6) i transfobnog (2) vršnjačkog nasilja. U jednoj srednjoj školi u Sarajevu osoba je bila žrtva fizičkog i verbalnog nasilja svojih vršnjaka, a škola je počinitelja suspendirala i obavezala da pohađa sesije sa školskim pedagogom, te žrtvu posavjetovala da pohađa sesije podrške. Nažalost, ovaj primjer predstavlja izuzetak, jer u većini drugih slučajeva osoblje ne reagira na odgovarajući način, čak se i pridruži ismijavanju žrtve. Školski nastavni plan i program i udžbenici i dalje sadrže štetne sadržaje po LGBTI osobe, te iznose rodne stereotipe kojima se promovira cisheteronormativnost.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Izmijeniti nastavne planove i programe i udžbenike da budu LGBTI inkluzivni, te izbjegavati korištenje homofobnog i transfobnog jezika.
2. Izraditi institucionalni plan za borbu protiv vršnjačkog nasilja i programe za obučavanje nastavnika_ca, kako bi se podigla svijest o načinima rada s ovom specifičnom društvenom grupom i promovirala tolerancija i inkluzija manjina, uključujući i LGBTI osobe.
3. Obrazovne ustanove trebaju raditi sa centrima za socijalni rad, psiholozima_ginjama/pedagozima_ginjama i relevantnim ministarstvima na pružanju adekvatne zaštite žrtvama i rehabilitaciji počinitelja_ica.

6. Zdravstvo

Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće zakonodavne i druge mjere kako bi osigurale učinkovito uživanje najvećeg zdravstvenog standarda, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta; posebice je prilikom izrade nacionalnog zdravstvenog plana važno uzeti u obzir specifične potrebe lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, uključujući mjere za prevenciju samoubistva, medicinska istraživanja, nastavne planove u zdravstvu, obrazovne obuke i materijale, te prilikom praćenja i ocjenjivanja kvalitete usluga zdravstvene zaštite.

Prema riječima Federalnog ministarstva zdravstva, jednog od ministarstava koje je odgovorilo na naš upitnik, poduzete su sve mjere da se osigura jednako postupanje prema LGBT osobama u sferi zdravstvene zaštite i sve osobe imaju pristup zdravstvenom obrazovanju, njezi i programima liječenja, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije.²⁹ Ovo je važan pravni instrument jer propisuje prava koja imaju pacijenti, od kojih su neka značajna za rad s LGBTI osobama. Garantira im pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa zdravstvenim stanjem, potrebama i finansijskim mogućnostima. Ali se ovo pravo ne provodi u potpunosti, jer BiH nema specijalizirane zdravstvene usluge za trans osobe, niti se na potrebe LGBTI osoba adekvatno reagira. Zdravstveni_e radnici_e imaju obavezu poštivati pravo na privatnost pacijenata_tica, što znači da ne bi trebali_e otkrivati drugima lične informacije o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili spolnim karakteristikama. U stvarnosti su LGBTI osobe nevidljive u našem zdravstvenom sistemu. Nisu prepoznate kao ranjiva društvena grupa, a zdravstveni_e radnici_e dijele ista mišljenja, uvjerenja i norme kao većinski dio društva, što dovodi do pružanja neadekvatne zdravstvene zaštite.³⁰ Zdravstveni_e radnici_e su često prvi kontakt sa zdravstvenim sistemom za LGBTI osobe, tako da trebaju poduzeti sve neophodne mjere da pomognu svojim pacijentima_cama (odnosno, mogu razgovarati s roditeljima i objasniti im da homoseksualnost nije bolest).

²⁹ Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata, član 3: *Zabranjuje se svaki vid diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, polne orijentacije, genetskog nasljeđa, jezika, religije ili vjerovanja, političkih i drugih uvjerenja, nacionalnog i socijalnog porijekla, prilikom obavljanja radnji na osnovu ovog zakona i propisa donijetih na osnovu ovog zakona.*

³⁰ Ka odgovornom i profesionalnom postupanju sa lezbejkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim i interspolnim osobama – Priručnik za predstavnike_ce institucija koje djeluju na nivou općina, gradova i kantona u BiH; Sarajevski otvoreni centar, 2017.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Senzibilizirati zdravstvene radnike_ce tako da razumiju i prepoznaju probleme LGBTI osoba i omogućiti edukacije za prenos odgovarajućeg znanja potrebnog za rad sa transeksualnim i interspolnim osobama.
2. Poduzeti sve potrebne mjere da se osigura poštivanje privatnosti pacijenta_ice, poput mjesta za privatne konsultacije s ljekarima u sigurnom okruženju, bez bojazni da će ih čuti ostatak osoblja.
3. Zdravstveni_e radnici_e su često neinformirani_e o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i spolnim karakteristikama, a ignoriranje ovih važnih informacija može dovesti do pogrešne dijagnoze ili neodgovarajućeg liječenja. Trebaju se suzdržavati od iznošenja subjektivnih mišljenja i prestati koristiti pogrešne i uvredljive termine (npr. govoriti da je homoseksualnost bolest itd.).
4. Kada bi se zdravstveni sistem rasteretio, ljekari bi se mogli posvetiti svakom pacijentu_ici pojedinačno i postaviti dijagnozu i liječenje koje nije zasnovano na pretpostavkama nakon kratkog i površnog razgovora s pacijentima_cama.
5. Osigurati da zdravstveni_e radnici_e poštuju prava pacijenata_ica na privatnost, posebno kada se radi o maloljetnim LGBTI pacijentima_cama, jer proces autiranja zahtijeva poseban pristup roditeljima.

7. Stanovanje

Treba osigurati adekvatno, učinkovito i ravnopravno stanovanje za sve osobe, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; cilj takvih mjera jeste osiguravanje zaštite protiv diskriminirajućih deložacija i osiguravanje jednakih prava za zadržavanje vlasništva nad zemljom ili imovinom.

Odgovarajuća pažnja treba se posvetiti riziku od beskućništva s kojim se susreću lezbejke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe, uključujući mlade osobe i djecu koja su posebno osjetljiva na socijalnu isključenost; s tim u vezi, potrebno je osigurati odgovarajuću socijalnu službu na temelju objektivne procjene potreba svakog pojedinca i pojedinke bez diskriminacije.

Zakonom o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine zabranjuje se diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije, spolnih karakteristika i rodnog identiteta u oblasti stanovanja.³¹ To je jedini zakon kojim se zabranjuje diskriminacija po tim osnovama u ovoj sferi života. Zakoni o stanovanju FBiH i RS-a ne propisuju zabranu diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi Zapadnohercegovačkog, Srednjobosanskog i Kantona 10 i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike naveli su u svojim odgovorima na upitnik da se prema svakom_oj građaninu_ki postupa jednako, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, te da LGBT osobe imaju punu zaštitu od diskriminatornih deložacija, ali nam nisu naveli nijedan pozitivan primjer kojim bi potkrijepili ove tvrdnje. Glavni razlog za beskućništvo LGBT osoba je taj što članovi njihovih porodica ne prihvataju njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Stoga se mladi ljudi nemaju kome obratiti. Sarajevski otvoreni centar je primio više poziva za pomoć od LGBT osoba koje su žrtve svojih porodica ili sredine zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i nemaju gdje otići. To nam pokazuje da ne postoje funkcionalni programi za sprečavanje beskućništva niti sigurne kuće ili drugi odgovarajući hitni smještaji za LGBT osobe. Iako postoje organizacije civilnog društva koje su spremne pružiti utočište lezbejkama i biseksualnim ženama u sigurnim kućama, nema smještajnih jedinica za gejeve ili biseksualne muškarce i

³¹ Zakon o zabrani diskriminacije, član 2, stavovi 1. i 2: *Diskriminacijom će se, u smislu ovog zakona, smatrati svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogućiti ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života. Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.*

transrodne osobe koje su žrtve nasilja u porodici. Država se ovom problemu treba posvetiti na odgovarajući način jer bi on, u suprotnom, mogao dovesti do beskućništva među mladim LGBT osobama.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Beskućništvo LGBT osoba treba prepoznati kao konkretan problem našeg društva koji je potrebno rješavati. Relevantne institucije trebaju osigurati da svaka žrtva nasilja ima pristup sigurnim kućama, bez obzira na njenu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.
2. LGBT osobama su potrebni smještajni kapaciteti u kojima će se poštivati njihova seksualna orijentacija ili rodni identitet, te gdje će imati sigurno okruženje. To podrazumijeva obuke za osoblje koje radi u sigurnim kućama da djeluje saveznički prema LGBT osobama, kao i pismene politike kojima se sprečava diskriminacija.
3. Uspostaviti programe za unapređenje porodičnih odnosa i smanjenje beskućništva LGBT mladih, kao i programe zaštite od nasilja u porodici, i osnovati sigurne kuće za LGBT žrtve nasilja.
4. Provesti dodatno istraživanje u ovoj oblasti i uzeti u obzir potrebe ciljane populacije. Osigurati sigurno okruženje u školama i poduzeti sve mjere da se spriječi zlostavljanje; osigurati da mlade LGBT osobe mogu nastaviti obrazovanje. Izraditi program koji će uključivati ove mjere (obuke za osoblje, otvaranje posebnih sigurnih kuća za mlade beskućnike itd.) i predložiti ga nadležnim ministarstvima.

8. Sport

Homofobija, transfobija i diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u sportu su neprihvatljive, kao i rasizam i drugi oblici diskriminacije, te se protiv njih treba boriti.

Sportske aktivnosti i sadržaji trebaju biti otvoreni svima, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno je potrebno poduzeti učinkovite mjere kako bi se spriječilo, suzbijalo i kažnjavalo korištenje diskriminirajućih uvreda koje se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet za vrijeme i u vezi sa sportskim događajima.

Države članice trebaju poticati dijalog i podržavati sportska udruženja i navijačke klubove u razvijanju osvještavajućih aktivnosti u vezi s diskriminacijom lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u sportu, te u osuđivanju manifestacija netolerancije prema njima.

Nijedno od nadležnih ministarstava nije odgovorilo na naše upite koji se odnose na konkretne mjere, poduzete da bi se spriječio rizik isključivanja osoba iz učešća u sportu na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika. Nedostatak djelovanja ministarstva znači da se ne poduzimaju nikakve radnje da se spriječe, suzbijaju i kažnjavaju diskriminatorne uvrede tokom sportskih događaja i u vezi s njima. Zakon o sportu u BiH³² garantira jednak pristup sportu, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet i zabranjuje pozivanje na mržnju i nasilje na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, dok relevantni zakoni na kantonalnom i entitetskom nivou ne spominju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Spolne karakteristike i dalje su izuzete iz svih ovih mjera.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Provesti istraživanje i utvrditi konkretne potrebe LGBTI osoba u fizičkom obrazovanju i sportovima.
2. Usvojiti i provesti pravila ponašanja u sportu kojima bi se zabranjivala diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika.
3. Podizati svijest među sportskim stručnjacima_kinjama i stručnjacima_kinjama za fizičko obrazovanje kroz obuke o konkretnim potrebama LGBTI osoba.
4. Osigurati podršku nadležnih ministarstava sporta.

³² Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini, član 6: Osnovni principi na kojima se organizira sport u Bosni i Hercegovini su: ... jednaka dostupnost sporta bez obzira na rasu, boju kože, nacionalnu ili etničku pripadnost, socijalni status, vjersko, političko ili drugo uvjerenje, invaliditet, zdravstveni status, dob, spol, rod, seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili bilo koje drugo lično svojstvo. Zabranjena je diskriminacija u sportu, u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije ('Službeni glasnik BiH', broj 59/09) i Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini ('Službeni glasnik BiH', broj 32/10).

9. Pravo na traženje azila

U slučajevima u kojima države članice imaju međunarodne obaveze na ovom području, potrebno je prepoznati da opravdan strah od proganjanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta može biti valjana osnova za odobravanje statusa izbjeglice i azila u skladu s nacionalnim zakonom.

Države članice trebaju osigurati da tražitelji i tražiteljice azila ne budu poslani u zemlje u kojima im je ugrožen život ili sloboda ili su suočeni s rizikom od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Tražitelji i tražiteljice azila moraju biti zaštićeni od bilo kakvih diskriminirajućih politika ili praksi na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno je potrebno poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se spriječio rizik od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalnu agresiju ili druge oblike uznemiravanja nad tražiteljima i tražiteljicama azila kojima je oduzeta sloboda, te im osigurati informacije relevantne za njihovu specifičnu situaciju.

Zakon o azilu u BiH ne sadrži odredbe kojima se prepoznaje strah od progona zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta kao valjana osnova za traženje azila. Novi Zakon o azilu usvojen je 2016. godine, ali nije uključio seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao moguće razloge progona i osnove za traženje azila,³³ uprkos zagovaranju³⁴ Sarajevskog otvorenog centra i drugih organizacija civilnog društva. U januaru 2018. godine, gej mladić, tražitelj azila iz Sirije, morao je biti premješten iz azilantskog centra zbog nasilja koje je doživljavao i postupanja drugih tražitelja azila u centru. Kontaktirao je Sarajevski otvoreni centar da dobije informacije i pomoć i, uz pomoć drugih organizacija civilnog društva, uspio je dobiti azil u Njemačkoj. Sarajevski otvoreni centar je 2017. godine dobio devet upita za davanje informacija ili pružanje pomoći u procesima traženja azila u državama EU, a od početka 2018. već četiri upita za podršku i pružanje informacija LGBTI osobama iz BiH o procesima traženja azila u državama EU i u SAD-u. Ministarstvo vanjskih poslova je 2017. godine zabilježilo dvije osobe, a od početka 2018. godine jednu osobu koja je tražila azil na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.³⁵ Sarajevski otvoreni centar je pokušao kontaktirati Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u više navrata, ali nam nisu dostavili odgovore. Njihova šutnja ukazuje na to da ne postoje mjere kojima se osigurava

³³ Zakon o azilu u BiH, član 19: *Izbjeglički status odobrit će se strancu koji se zbog osnovanog straha od progona zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja nalazi izvan zemlje svoga državljanstva a ne može ili se, zbog takvog straha, ne želi staviti pod zaštitu te zemlje, kao i osobi bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje svoga prethodnog uobičajenog mjesta boravka a ne može se ili se, zbog takvog straha, ne želi vratiti u tu zemlju.*

³⁴ <http://soc.ba/en/advocating-amendments-to-law-on-foreigners-and-law-on-asylum/>

³⁵ Rozi izvještaj – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini Sarajevskog otvorenog centra

da se tražitelji i tražiteljice azila ne pošalju u zemlje u kojima će im život ili sloboda biti ugroženi zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, niti postoje mjere kojima bi se spriječio rizik od nasilja, seksualnog zlostavljanja i drugih oblika agresije protiv tražitelja_ica azila koji su lišeni slobode.

Mjere koje je potrebno poduzeti:

1. Izmijeniti postojeće zakone kako bi se osiguralo da se seksualna orijentacija i rodni identitet smatraju valjanim osnovama za strah od progona.
2. Uspostaviti saradnju s relevantnim ministarstvima i institucijama kako bi se prepoznao problem LGBT tražitelja_ica azila. Države bi trebale osigurati da prihvatni centri budu osjetljivi prema LGBT osobama. Tražitelji_ce azila ne bi trebali_e biti u strahu od razgovora sa službenicima_cama u azilantskim centrima o svojoj seksualnosti ili rodnom identitetu, dok osobe koje provode intervjue trebaju znati postaviti prava pitanja i problemu pristupiti na pravi način.

10. Nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava

Države članice trebaju osigurati da nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava dobiju jasne ovlasti potrebne za rješavanje problema diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, a posebno bi trebale pripremiti preporuke zakona i politika, podizati javnu svijest, te, koliko je to predviđeno nacionalnim zakonom, ispitati pojedinačne pritužbe, kako u privatnom tako i u javnom sektoru, te poticati ili sudjelovati u sudskim postupcima.

Institucija ombudsmena za ljudska prava i njen Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije rade na svim slučajevima diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Zakon o zabrani diskriminacije u članu 7, stavu 1, propisuje da je Institucija ombudsmena centralna nadležna za zaštitu od diskriminacije.³⁶

U istom zakonu propisane su i radnje koje Institucija poduzima u okviru svoje nadležnosti:

1. zaprima pojedinačne i grupne žalbe u vezi s diskriminacijom,
2. fizičkim i pravnim licima koja su podnijela žalbu zbog diskriminacije daje potrebna obavještenja o njihovim pravima i obavezama,
3. odlučuje da li da prihvati žalbu ili da pokrene postupak istraživanja u skladu s posebnim propisima,
4. predlaže pokretanje postupka medijacije u skladu s odredbama Zakona o medijaciji,
5. prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima diskriminacije,
6. podnosi godišnji, a prema potrebi i vanredne izvještaje o pojavama diskriminacije Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, Narodnoj skupštini Republike Srpske i Skupštini Brčko distrikta Bosne i Hercegovine,
7. informira javnost o pojavama diskriminacije,
8. na vlastitu inicijativu provodi istraživanja u oblasti diskriminacije,
9. daje mišljenja i preporuke s ciljem sprečavanja i suzbijanja diskriminacije, te predlaže odgovarajuća zakonska i druga rješenja nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini,
10. ima pravo da pokreće i učestvuje u postupku za zaštitu od diskriminacije za prekršaje propisane ovim zakonom,
11. prati zakonodavstvo i daje savjete zakonodavnim i izvršnim organima,
12. radi na promociji ovog zakona, informira javnost, podiže svijest, provodi

³⁶ Zakon o zabrani diskriminacije, član 7, stav 1: Centralna institucija nadležna za zaštitu od diskriminacije je Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ombudsmen Bosne i Hercegovine).

- kampanje i na druge načine aktivno promovira borbu protiv diskriminacije u svrhu njene prevencije,
13. unapređuje politike i prakse koje imaju za cilj da osiguraju jednako postupanje.

Institucija ombudsmena pripremila je Specijalni izvještaj³⁷ o pristupu pravima za LGBT osobe. Svjesni su da izvještaji ne predstavljaju stvarnu sliku o položaju LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, koje se u svakodnevnom životu susreću sa stereotipima i predrasudama jer društvo nije spremno da ih prihvati kao ravnopravne članove_ice zajednice. Naglasili su potrebu da se jača uloga Institucije ombudsmena u prevenciji i promociji u ovoj oblasti, kao i državnih institucija i tijela za provođenje zakona. Ombudsmeni su 2017. godine izdali saopštenje u kojem su pozvali javnost da osigura da protest najavljen za 13. maj 2017. godine prođe u dostojanstvenom duhu tolerancije prema političkim, društvenim i kulturnim praksama i uvjerenjima, te u duhu poštovanja ljudskih prava.³⁸ Istovremeno, pozvali su sve nadležne institucije, posebice Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, da poduzmu sve potrebne mjere da se najavljeni protest održi bez incidenata. Ombudsmeni su zaprimili žalbu 2018. godine o navodnom kršenju prava LGBT osoba na slobodno okupljanje i pokrenuli su istragu. Institucija ombudsmena još uvijek nema mandat Mehanizma za prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni, ali ako se usvoje izmjene i dopune Zakona o ombudsmanu za ljudska prava BiH, Institucija ombudsmena će preuzeti ovaj mandat. Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije ojačana je uloga Institucije ombudsmena na način da se preporuke ombudsmena trebaju uzimati u obzir tokom sudskih postupaka, te da će se obezbijediti dodatno finansiranje za odjel koji se bavi borbom protiv diskriminacije. Međutim, ove odredbe nikada nisu u potpunosti provedene.

Gender centar, zasebna jedinica formirana u sklopu Ministarstva za socijalna pitanja, raseljena lica i izbjeglice FBiH, također je odgovorio na upitnik koji smo dostavili. On prati položaj žena i provedbu zagarantiranih im prava u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, i saraduje u tome sa Gender centrom RS-a. Ocijenili su da je nivo provedbe Preporuke nedovoljan. Gender centri FBiH i RS-a i Agencija za ravnopravnost spolova BiH 2016. godine pružili su podršku ravnopravnosti LGBT osoba tako što uključili konkretne mjere koje se odnose na prava LGBT osoba u svoje operativne planove. Ove tri institucije saradivale su sa Sarajevskim otvorenim centrom na mapiranju potreba u vezi s provedbom Preporuke, što je rezultiralo

³⁷ Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, 2016.

³⁸ <http://ombudsmen.gov.ba/Novost.aspx?newsid=724&lang=BS>

uključivanjem mjera u operativne planove za provedbu Gender akcionog plana. Organizirali su niz tematskih sesija, okruglih stolova, info sesija i edukativnih obuka, u saradnji s Agencijom za ravnopravnost spolova i Gender centrom RS-a. Ovaj proces je tek pokrenut, tako da, iako je postignut određen značajan napredak, trenutna situacija ipak nije zadovoljavajuća.

11. Diskriminacija po više osnova

Države članice trebaju osigurati da zakonske odredbe u nacionalnom zakonu, koje zabranjuju ili sprečavaju diskriminaciju, također štite od diskriminacije na višestrukoj osnovi, uključujući i onu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava trebaju imati široke ovlasti koje im omogućavaju suočavanje s ovim spornim pitanjima.

Dom naroda Parlamentarne skupštine je 2016. godine usvojio izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije kojima su propisani teži oblici diskriminacije, uključujući i diskriminaciju po više osnova. Ova kvalifikacija neovlaštenog postupanja direktno se odnosi na sve aktere, posebice sudove i specijalizirana tijela za ravnopravnost, i nameće obavezu strožeg reagiranja u takvim slučajevima (član 4, stav 6: *Težim oblikom diskriminacije smatrat će se diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po više osnova iz člana 2. stav 1. ovog zakona (višestruka diskriminacija), diskriminacija počinjena više puta (ponovljena diskriminacija) i diskriminacija koja postoji duže vrijeme (produžena diskriminacija)*). Jasna je namjera zakonodavca da se počiniljice takvih oblika diskriminacije kažnjavaju na stroži način, bez obzira na to o kojoj vrsti zaštite od diskriminacije se radi. Kada govorimo od diskriminaciji po više osnova, potrebno ju je detaljnije pojasniti jer se radi o novom konceptu i postoje određene sumnje u smislu prepoznavanja, razumijevanja, dokazivanja i odgovarajućeg sankcioniranja višestruke diskriminacije. Bit će izazov za sudije_tkinje i advokate_ice da u potpunosti shvate, čak i da samo prepoznaju slučajeve diskriminacije po više osnova, ali se očekuje od njih da ih prepoznaju i obuhvate cjelokupni položaj diskriminirane osobe, te ga uzmu u obzir u odlučivanju. Zakonom se zahtijeva uporedba s nekom drugom osobom u sličnoj situaciji, tako da će dokazivanje diskriminacije po više osnova biti dosta teže od dokazivanja diskriminacije po samo jednoj osnovi (npr. ako osoba nije unaprijeđena jer je žena, njena situacija se poređi sa situacijom muških kolega; ali ako osoba tvrdi da je diskriminirana po više osnova, teško je pronaći osobu s kojom se može uporediti). Zbog toga sudije_tkinje trebaju pronaći novi pristup u predmetima koji se odnose na ovakav oblik diskriminacije, te trebaju shvatiti da stroga primjena pravila o uporedniku ne može funkcionirati u slučajevima diskriminacije po više osnova.³⁹

³⁹ Zaštita od višestruke diskriminacije: Novi izazov za sudove i instituciju ombudsmena u Bosni i Hercegovini; Kosana Bekker, Analitika – Centar za društvena istraživanja, 2016.

Rječnik LGBTI pojmova⁴⁰

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. *Coming out* (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminisati na osnovu *seksualne orijentacije*, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Princip nediskriminacije

Jednak tretman pojedinaca_ki ili grupe, bez obzira na njihove specifične karakteristike. Koristi se da bi se procijenili prividno neutralni kriteriji i prakse koje mogu prouzrokovati efekte koji osobe s tim karakteristikama sistematski stavljaju u nepovoljniji položaj.

HOMOFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

⁴⁰ Rječnik LGBTI pojmova nastao je zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno za osobe koje seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije spolne karakteristike, uključujući hromozome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

INTERSEKCIONALNOST

Pristup proizašao iz sociološke teorije intersekcionalnosti, koji diskriminaciju analizira kao složen sistem u kome su različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, pola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrđan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *trans(rodnim) osobama*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodnih uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodnih identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodnih identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transeksualnim i transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasadama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

O autorici

Amina Dizdar (1992, Sarajevo) diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2018. godine. Pridružila se timu Sarajevskog otvorenog centra kao volonterka u martu iste godine, i to na programu Ljudska prava LGBTI osoba.

E-mail: amina.dizdar.soc@gmail.com

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promovira ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini. Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo da vodimo jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali_e smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili_e na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, na unapređenju prijedloga regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u FBiH, pravima radnica u vezi s diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH. Tokom 2017. godine nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjerili_e smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu pomirenja privatnog i poslovnog života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije. Tokom protekle godine provodili_e smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana_ki, a organizovali_e smo i LGBTI filmski festival Merlinka.

Više o našem radu možete pronaći na: www.soc.ba.

Spisak referenci

Ustavi	
Ustav BiH	17
Ustav Kantona Sarajevo	17
Ustav Tuzlanskog kantona	17
Zakoni	
Krivični zakon FBiH	13
Krivični zakon RS	12
Zakon o azilu u BiH	31
Zakon o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom	19
Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata	26
Zakon o radu FBiH	23
Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini	30
Zakon o zabrani diskriminacije	23
Ostali izvori	
Brojevi koji ravnopravnost znače	14
http://ombudsmen.gov.ba	34
http://soc.ba	19
Ka odgovornom i profesionalnom postupanju sa lezbejkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim i interspolnim osobama	27
Report of the Special Rapporteur	21
Rozi izvještaj 2017	13
Rozi izvještaj 2018	14
Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba	34
Zaštita od višestruke diskriminacije	36